

РЕЦЕНЗІЇ І ОГЛЯДИ

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: В. Д. КОЗЛІТІН. КРАЇНИ ЄВРОПИ І ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ В 1944–1974 РР. НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК. – К.: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. – 740 С.

Влітку 2016 р. в Києві вийшла з друку книга доктора історичних наук, професора В. Д. Козлітіна «Країни Європи і Північної Америки в 1944–1974 рр.». Автор презентував свою працю як навчальний посібник, однак, на наш погляд, це видання більше схоже на оригінальне наукове дослідження, обсяг якого понад 40 друкованих аркушів.

У книзі аналізуються основні тенденції суспільного розвитку країн Європи (до західних кордонів колишнього СРСР) і Північної Америки в один із найскладніших і доленосних періодів в історії народів цих регіонів. На той час кардинальні модернізаційні процеси охопили всі аспекти суспільного життя: у країнах Заходу – на основі капіталістичних суспільних відносин, а в країнах Центрально-Східної Європи – на основі радянської моделі соціалізму.

Актуальність рецензованої книги визначається загальнодержавними завданнями, що постали перед Україною на початку ХХІ ст., державним курсом на зближення з країнами Заходу, інтеграцією в європейське співтовариство народів. У сучасній вітчизняній історичній науці відчувається гостра потреба в узагальнених наукових і науково-популярних працях, присвячених аналізу досвіду народів Європи та Північної Америки в модернізації своїх держав у другій половині ХХ ст. Вивчення цього досвіду та ознайомлення з ним українського суспільства досить важливе для правильного розуміння місця України в сучасному світі, об'єктивного оцінювання суті її суспільних проблем і визначення шляхів їх розв'язання заради осучаснення України.

Хронологічні рамки проведеного автором дослідження можна вважати виправданими і погодитися з авторським обґрунтуванням. Саме в 1944 р. переважно завершувалися військові дії на території більшості європейських країн, війська німецьких та італійських окупантів залишали їх територію, змінювалася влада, розпочинався новий період історії цих країн. Перше повоєнне тридцятиліття (1944–1974 рр.) стало періодом становлення і функціонування розвинутого індустріального суспільства в країнах Заходу, прискореної індустріалізації в країнах Південної та Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Як вважає автор книги, в середині 70-х років індустріальне суспільство в країнах Західної та Північної Європи, а також Північної Америки, досягло вершини свого розвитку, а світова економічна криза 1974–1975 рр. посилила в ньому кризові явища, стимулювала пошуки шляхів їх урегулювання, започаткувавши процеси переходу передових країн Заходу до постіндустріального суспільства. У середині 70-х років соціалістичні країни ЦСЄ вступили в період загострення внутрішніх протиріч, вирішити які керівні комуністичні партії цих країн були неспроможні, що призвело до загальної кризи «реального соціалізму» в середині 80-х років.

Структура книги є логічною. Автор поєднав проблемний і країнознавчий принципи викладу матеріалу. Книга складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків і списку використаних джерел і літератури. Мабуть такий підхід є оптимальним. Зміст книги викладено логічно й послідовно.

На наш погляд, найбільшу наукову цінність мають перший і третій розділи книги: «Основні тенденції суспільного розвитку» і «Країни Центрально-Східної Європи» відповідно. Вони є найбільш новаторськими за змістом.

У першому розділі проаналізовано основні тенденції соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку країн Європи та Північної Америки. Висвітлено проблеми повоєнного врегулювання міжнародних проблем, економічні й соціальні наслідки Другої світової війни для країн Європи та Північної Америки, роль США у відбудові європейської економіки, соціально-економічну політику перших повоєнних урядів. Значну увагу приділено аналізу ролі держави в економічному й соціальному житті, науково-технічній революції 50-х – початку 70-х років. З'ясовано як загальні тенденції розвитку економіки, так і охарактеризовано досягнення і проблеми розвитку, причому окремо промисловості й сільського господарства. На сторінках книги, присвячених соціальній галузі суспільного життя країн Заходу, подано аналіз соціальної структури розвинутого індустріального суспільства, охарактеризовано основні напрями державної соціальної політики, модернізації освітньої системи, еволюції сімейних відносин, лібералізації сексуальних відносин, визначено нові явища в якості й рівні життя європейців та американців. У підрозділі, присвяченому суспільно-політичному життю, окремо охарактеризовано періоди 1945–1948 рр., 1948–1953 рр. і 1953–1974 рр. Найбільше місця приділено змінам у політичній культурі, еволюції партійно-політичної системи, становленню нових масових громадських рухів – етнонаціонального, молодіжного, феміністського тощо. Вдалим можна вважати й дослідницький підхід до аналізу ролі держави в економічній і соціальній сферах суспільного життя західноєвропейських і північноамериканських країн, історії політичних ідеологій і політичних партій – через часовий екскурс у минуле, що дає можливість усвідомити історичність, послідовність цих процесів, їх витоки.

Велике значення має підрозділ «Релігійне й церковне життя», в якому висвітлено релігійний поділ у Європі й Північній Америці, з'ясовано особливості державно-церковних відносин у різних країнах Європи та Північної Америки, охарактеризовано основні тенденції розвитку церковно-релігійної ситуації та реформаторські тенденції в Римо-католицькій церкві. У підрозділі «Європейська та євроатлантична інтеграція» автор зосередився на висвітленні основних етапів західноєвропейської економічної інтеграції.

У другому розділі – «Провідні країни євроатлантичної спільноти» – охарактеризовано соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток США, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії та Іспанії, визначено основні напрями їх зовнішньої політики. Науковий аналіз ґрунтується на величезному масиві ретельно відібраних і систематизованих фактів. Це дає чітку та яскраву картину тридцятилітньої історії вищеназваних країн. Надзвичайно важливою є авторська концепція історії Італії та франкістської Іспанії.

Останній третій розділ – «Країни Центрально-Східної Європи у 1944–1974 рр.» – на наше переконання, є найбільш змістовним, цікавим і дискусійним. У ньому проаналізовано історичний досвід так званого соціалістичного будівництва в країнах ЦСЄ. Автор застосував оригінальну структуру викладу історичного матеріалу. При цьому виділено п'ять періодів: період запровадження авторитарних комуністичних режимів (1944–1948 рр.), період «соціалістичного будівництва» за радянським зразком (до 1953 р.), період соціально-політичної кризи «радянської моделі соціалізму» (1953–1956 рр.), період завершення «соціалістичного будівництва» (1957–1968 рр.), період успіхів, проблем, кризових явищ «реального соціалізму» й пошуків шляхів їх подолання у 1969–1974 рр. Аналізуючи історичні процеси соціально-економічного, суспільно-політичного й духовного життя країн ЦСЄ, автор застосував при викладі матеріалу проблемний і країнознавчий принципи. Характеристика кожного з указаних періодів історичного розвитку країн ЦСЄ починається з поглибленого аналізу загальних тенденцій їх розвитку, а потім докладно, на основі багатого фактичного матеріалу, з'ясовуються специфічні особливості їх виявлення в кожній із країн ЦСЄ. В результаті такого поєднання маємо поглиблений аналіз історії «соціалістичного

будівництва» в країнах ЦСЄ. Викладений у цьому розділі історичний матеріал дає змогу читачеві порівняти дві моделі суспільного розвитку й зробити свої висновки щодо їх плюсів і мінусів.

Науково-методичний рівень здійсненого автором дослідження є досить високим. Основні проблеми суспільного розвитку країн Європи й Північної Америки чітко визначені, глибоко й всебічно проаналізовані з урахуванням принципів історизму, об'єктивності й соціального гуманізму. Безперечним достоїнством рецензованої книги є різноманітна і добротна джерельна база. Разом із залученням широкого кола опублікованих джерел автор послуговується новітньою науковою україномовною та російськомовною літературою, перекладами праць зарубіжних учених. Із багатьох різноманітних джерел ним зібрано величезний фактичний матеріал, який він систематизував, узагальнив і проаналізував. Завдяки цьому в книзі дано історично достовірну картину недавнього історичного минулого народів Європи та Північної Америки.

Основні наукові положення й висновки, що містяться в окремих розділах і загальних висновках, переконливо аргументовані, логічно випливають із тексту книги, не викликають принципових заперечень і мають чималу наукову новизну. Можливо деякі з них викличуть сумніви у Читача і стануть предметом дискусії в подальшому.

Зміст книги викладено в логічній послідовності, гарною українською мовою, дохідливо і зрозуміло. Значну увагу приділено понятійному апарату.

Новизна праці полягає в тому, що в ній комплексно досліджено як основні тенденції суспільного розвитку країн Європи та Північної Америки, так і основні події в історії окремих країн. Рецензована книга є міждисциплінарним дослідженням, у ній висвітлюються різні аспекти суспільного буття: економіка, політика, соціальне й духовне життя. Новим у книзі є значне поповнення попередніх подібних досліджень фактичним матеріалом із історії церковно-релігійного життя, соціальної сфери тощо.

При аналізі окремих суттєвих проблем історії простежується самостійна наукова й громадянська позиція автора – неприйняття будь-якого диктату, обстоювання принципів соціальної справедливості й гуманізму.

Безперечно, книга має велике наукове й практичне значення. Зібраним воєдино, систематизованим і проаналізованим фактичним матеріалом, можна буде користуватися в наступних наукових дослідженнях із історії країн Європи та Північної Америки. Широке коло проблем, що висвітлюються в книзі, можуть у подальшому стати предметом окремих спеціальних наукових досліджень. Книга має зацікавити спеціалістів із всесвітньої історії, політологів, практичних політиків, бути корисною для викладачів і студентів, учителів та учнів старших спеціалізованих класів, широкої читацької аудиторії. Багатий досвід країн Заходу варто вивчати та ефективно використовувати в Україні.

Інколи здається, що книга місцями перенасичена фактичним матеріалом, а деякі назви розділів і підрозділів сформульовані не зовсім вдало. Однак варто враховувати надзвичайну багатоплановість тридцятилітньої історії країн Європи та Північної Америки, дискусійність багатьох проблем. До того ж автор і не претендує на вичерпність, категоричність або безапеляційність висновків та оцінювання.

Українська історіографія країн Європи та Північної Америки, на наше переконання, поповнилася оригінальним і змістовним дослідженням, потрібним, своєчасним і вагомим за сучасних умов, виконаному на високому професійному рівні.

Чувпило О. О., Чувпило Л. О. (Харків)